

Tekst til www.olavskirken.no

OLAVSKIRKEN KONGSGÅRDKIRKE, KOLLEGIATKIRKE OG SOGNEKIRKE

BYGGEFASEN

Olavskirken ble påbegynt i Håkon Håkonsson sin regjeringstid, mellom 1217 og 1263. Kirken ble viet til Olav den hellige, Norges store helgen og «evige konge». Med dette markerte kong Håkon båndene bakover til den legendariske helgenkongen. Olavskirken hadde trolig relikvier knyttet til helgenkongen, og ble en viktig pilegrimskirke.

BYGGESTIL

Olavskirken er bygget i unggotisk stil. Et typisk kjennetegn på denne stilen er de spisse buene øverst på vinduer og portaler. Håkon Håkonsson drev med mange byggearbeider da Olavskirken ble reist, blant annet på kongsgården i Bergen .

Olavskirken på Avaldsnes har typologiske trekk som plasserer håndverkerne i bergensmiljøet. Profilene vi finner på Olavskirken er karakteristiske for tiden mellom 1250 og 1280. Det er mulig Håkon Håkonsson i sine byggearbeider benyttet byggmestre fra byggemiljøet ved Westminster Abby i London.

NY ROLLE FRA 1308

I 1308 ble 14 kirker etablert som en egen institusjon, De kongelige kapeller. Disse var unndratt den vanlige bispekirkens myndighet. Fire av de kongelige kapellene, deriblant Olavskirken, ble gjort til kollegiatkirker. Dette viser at Avaldsnes må ha hatt viktige funksjoner i den kongelige administrasjon.

Gjennom kapellpresteskaper fikk kongen utnevne sine egne, kongetro tjenestemenn til den sentrale statsadministrasjonen. Vi må regne med at det har vært et flertallig presteskaper på Avaldsnes. Olavskirken er nå den eneste av kollegiatkirkene som fortsatt står.

FORFALL OG RESTAURERING

Olavskirken må ha fått svekkede funksjoner allerede på 1400-tallet. Det var fortsatt et kongelig kapell, men fungerte sannsynligvis primært som en sognekirke. Forfall må ha satt inn senest på 1500-tallet. Særlig skipet og tårnet led av mangel på vedlikehold. Skipet sto uten tak i flere hundre år. Bare koret har hatt en sammenhengende bruk.

I 1630 ble det bygget en liten trekirke inne i skipet. På 1700-tallet sto tårn og skip i ruiner, og det ble diskutert om det skulle bygges en ny kirke. Den siste rest av middelaldertårnet ble revet i 1834. De første arbeidene med restaurering av kirken ble igangsatt ca. 1840. Det ble gjennomført en omfattende restaurering av både kirkebygget og interiøret på 1920-tallet. Et nytt tårn ble bygget og interiøret ble gjennomført i en streng, nyklassisistisk stil tegnet av arkitekten bak restaureringen; Eyvind Moestue (1893-1977). Det ble satt inn nytt alter, ny døpefont, ny prekestol, benker og galleribrystninger tegnet av arkitekten.

TORMOD TORÆUS

En viktig person assosiert med Olavskirken er den kjente historieskriveren Tormod Torfæus (1636-1719). Tormod Torfæus ble født på Island, men bodde mye av sitt liv på Karmøy. I København hadde han oppgaven med å oversette gamle islandske håndskrifter. Han ble beordret til Norge i 1664 og giftet seg med enken Anna Hansdatter på Stangeland på Karmøy. I 1682 utnevnte kongen han til kongelig norsk historieskriver. Hans livsverk ble en norgeshistorie, *Historia rerum Norvegarum* utgitt på latin i 1711.

Torfæus var den første som skrev en sammenhengende norgeshistorie siden Snorres *Heimskringla* på 1200-tallet. For å skrive historien benyttet han blant annet gamle, islandske håndskrifter som siden gikk tapt. Verket ble oversatt til norsk og utgitt i fem bind i 2004-2011. Torfæus ga flere gaver til Olavskirken, en 12-armet lysekroner av messing henger fortsatt i kirken og kopier av to vegglysestaker ble satt opp i 1998. Torfæus ble gravlagt under en dekorert steinplate i koret i 1719.

ELDRE KIRKER

I følge tradisjonen lot Olav Tryggvason (konge 995 – 1000) bygge den første kirken på Avaldsnes, og Snorre skriver at det stod en kirke her under det dramatiske møtet mellom Olav Haraldsson og Erling Skjalgsson i 1023. Denne kirken må ha vært en liten trekirke.

Det må ha eksistert minst en kirke til mellom 1000-tallskirken og den nåværende kirken. Om denne kirken var av tre eller stein, er ikke kjent. På de andre kongsgårdene ble det etter ca. 1100 så og si utelukkende bygget steinkirker. På 1600-talet stod det fremdeles rester etter en åttekantet steinbygning, kalt «Kongens Capel», 16 skritt sør for Olavskirken. Dette kan ha vært et kapittelhus som stod i forbindelse med Olavskirken.

INNE I KIRKEN

1. DØPEFONTEN

Foto: Cathrine Glette

Olavskirken fikk sannsynligvis dåpsfatet en gang mellom 1623 og 1646. Fatet er trolig laget på 1500-tallet, men kan gå tilbake til 1400-tallet. Det er trolig laget i Tyskland. Dette er den eldste gjenstanden som fortsatt er i bruk. I bunnen står en innskrift på latin. To ord kan tydes, "deus" (Gud) og "benedicte" (velsigne).

Døpefonten står i dag i koret. Den er tegnet av kirkens arkitekt Moestue. I middelalderen stod døpefonten trolig i tårnfoten nederst i kirken.

2. KALKMALERIER OG MULIG KONGESTOL I KORET

Veggene i koret har hatt kalkmalerier. Dette kom til syne under restaureringen i 1927. Maleriene hadde en rødbrun farge, og var tydelige og skarpe. På nordveggen, til venstre for korinngangen, var

det avbildninger av en kongekrone med Olavseple. Maleriene fortsatte bortover veggen til begge sider, med enkelte tårnlignende bygninger.

Under maleriet av kongekronen ble det funnet en bolt som man mente hadde vært feste for kongens stol. Kanskje var det slik at kongens stol stod her i koret? Det ble også funnet kalkmalerier på sørveggen i koret. Maleriene er ikke lenger synlige. Deres skjebne etter restaureringen er ikke kjent.

3. LYSESTAKENE OG MIDDELALDERUTSTYRET

Foto: Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Messingstakene som står på alteret i dag er fra 1800-tallet. Det er også bevart to messinglysestaker fra middelalderen. Sammen med dåpsfatet er disse det eneste som er bevart av det rike inventaret og utstyret Olavskirken hadde i middelalder. Lysestakene er i dag ved Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

I Håkon V Magnusson (konge 1299-1319) sitt testamente kan vi lese om det rike utstyret kirken en gang hadde. Vi hører om messeklær, bøker og relikvier. Her var det en hvit messehake i silke, en sølvduk, messeskjorter, korkåper og et klede til å henge framfor alteret. Kirken hadde også en kirkeklokke støpt i England.

4. ALTERET I DAG OG DE ELDRE ALTERNE

Alteret er laget av kleberstein med hvitt olavskors. Det kom til restaureringen i 1929.

Hoved alteret i middelalder sto omtrent som alteret i dag. Kirken hadde den gang også et alter i nord og et sør for koråpningen. Alteret i nord var trolig viet til Maria. Maria alteret ble nevnt i et brev i 1341.

Altere som står mot sør, er vanligvis viet til St. Olav, men siden Olav var vernehelgen for kirken på Avaldsnes, kan hoved alteret ha vært viet til han. Alteret mot sør må da ha vært viet til en annen helgen. Det kan også ha stått flere altere i kirken i middelalderen. Hvert alter hadde alterduker, kalker, disker, røykelseskar og vievannsutstyr. Det kan også ha stått lysestaker og kanskje krusifiks på alterene.

5. GRAVHELLENE

I koret ligger to gravheller i gulvet. Mellom korbuen og alterringen ligger den største, som er gravhellen til den kjente historieskriveren Tormod Torfæus. Han ble gravlagt i Olavskirken i 1719. Under restaureringen på 1800-tallet, ble levningene av Torfæus og hans to hustruer tatt ut og lagt i en massegrav på kirkegården. Hodeskallene deres ble tatt med til Bergen Museum.

Den andre gravhellen er mindre og mørkere. Den ligger i dag ikke på sin opprinnelige plass. Mesteparten av overflaten har vært dekket av inskripsjoner. En tekst på latin er delvis lesbar. Det er gravsteinen over en kvinne som døde i 1760.

6. VEGGLYSESTAKENE

Den innvendige restaureringen av Olavskirken begynte i 1926. Kirken har få gjenstander eldre enn dette. Noe av det gamle utstyret er likevel bevart. Den kjente historieskriveren Tormod Torfæus donerte to vegglysestaker til kirken ca. 1702. Kopier av disse ble satt opp i 1998. På eldre foto ser vi de opprinnelige lysestakene montert i korbuen.

De opprinnelige lysestakene er i dag hos Haugalandsmuseene.

7. LYSEKRONEN

Foto: Cathrine Glette

Foto: Haugalandsmuseene

Historieskriveren Tormod Torfæus donerte en tolvarmet lysekroner av messing til Olavskirken ca. 1700-1703. Den var opprinnelig laget for levende lys. Lysekronen henger fortsatt nærmest galleriet i søndre rekke. Flere kopier av lysekronen er blitt laget og disse henger i kirken sammen med den originale. På gamle bilder fra før restaureringen av kirken ser vi at den opprinnelige lysekronen henger alene.

8. MURENE OG KIRKENS FORM

Murene veksler i tykkelse fra ca. 1,3 meter i koret til ca. 2 meter i tårnfooten. Murene er bygget i gråstein (bruddstein). Kleberstein er brukt i hjørnene og som innfatning rundt vinduer og portaler. Murene er murt på en måte som er typiske for 1200-tallet. Da var man begynt å mure dristigere og mer materialbesparende enn på 1100-tallet.

Kirken har en spesiell form. Koret og skipet står ikke i rett linje med hverandre, og skipet er bredere i vest enn i øst. Dette avspeiler sannsynligvis byggeprosessen. Kanskje ble det gjort endringer i planene underveis i byggefasen? Kanskje sto det en eldre kirke som man måtte ta hensyn til?

En vanlig forklaring er at det ble tatt hensyn til de store bautasteinene som sto der, særlig Jomfru Marias synål som sto helt inntil kirkemuren i nord.

9. PREKESTOLEN

Prekestolen er del av det nye interiøret som ble satt inn i på 1920-tallet. Den ble tegnet av arkitekten bak restaureringen av kirken Eyvind Moestue.

Hjørnene er prydet med kannelerte (rifledede) pilastre som bærer et klassisk bjelkeverk som avsluttes med en tannsnittbord under kronlisten. I feltene mellom pilastrene finner vi skårne og malte relieffer av de fire evangelistene. Disse er utformet av den danske billedhuggeren Sigurd Forchhammer. Den like klassiske prekestolhimlingen har figurskulpturer som er skåret av Toralf Sohlberg.

10. DRAPERIER/DEKORMALING

Baksiden av benkeradene er dekorert med påmalte draperier av Tormod Sjaamo.

11. LØNNGANGEN UNDER KORET?

Under koret er det en lav kjeller. Lokalt overlevert muntlig tradisjon, blant annet fra en kirkegårdsgraver født i 1854, forteller at det fra sørveggen i kjelleren går en lønngang. Det ble fortalt at unger kunne kripe inn der er godt stykke. Det ser ut til å finnes ubekreftede observasjoner tilbake til 1700-tallet. Denne åpningen er i dag murt igjen. Denne mulige gangen fra koret er ikke undersøkt av fagfolk.

Overlevert tradisjon fra flere forteller også om noe som kan være observasjoner av en lønngang som går nord- sør fra den gamle prestegården (revet i 1905) og i retning av koret i kirken. Det har ikke vært arkeologiske undersøkelser i denne delen. Det er ikke mulig å fastslå om dette er en lønngang eller om den har noen sammenheng med lønngangen .

12. DØRA FRA VÅPENHUSET TIL TÅRNROMMET

Døra fra våpenhuset til tårnrommet er dekorert med motiver fra bibelhistorien av maleren Tormod Sjaamo. Øverst på døra kan man se merker etter dramatik fra krigen. Middagstider 7.12.1944 kom allierte fly for å legge miner i Karmsundet. Ved en misforståelse kom to jagerfly til å pepre kirken med maskingevær, først fra sørvest, siden fra sørøst. Også utvendig har tårnet merker etter hendelsen.

13. MALERIET AV SOGNEPREST SKAANING.

Maleri av sogneprest Christen Bentssen Schaaning på Avaldsnes 1637-1679. Skaaning stod for vielsen av Anna og Tormod Torfæus Den 9.7.1665.

Maleriet er signert Anders (Andrew) Smith i 1663, best kjent for prekestolen og epitafiene i Stavanger domkirke. Han har også laget altertavlen i Åkra gamle kirke.

14. MALERIET KORSEFTELSEN

Maleriet "Korsfestelsen" ble malt av Christen Brun (1828-1905) fra Avaldsnes prestegård. Det er en kopi av et maleri av den italienske barokkmaleren Guido Reni (1575-1642). Maleriet er et såkalt andaktsbilde av en type som er karakteristisk for annen halvdel av 1800-tallet.

15. GALLERIET

Galleriknektene har forgylte akantus blad. Akantus er en prydekst. Bladene blir benyttet som dekor. De korintiske, klassiske søylene hadde slik bladornamentikk. Kunstner er Tormod Sjaamo.

16. KIRKEN UNDER KRIGEN

Under andre verdenskrig forlangte tyskerne at tårnet skulle rives da de mente det fungerte som landemerke for britiske piloter. Riksantikvaren forhandlet fram et kompromiss der hele tårnet ble dekket til med et kamuflasjeskjelett. Fortsatt er det mulig å se skuddhull ulike steder på tårnet. Patroner fra et britisk fly ble funnet etter et flyangrep i 1944.

Motstanden mot tyskerne tok mange former. Skadberg, presten på Avaldsnes, la ned arbeidet og Olavskirken ble stengt, men i 1944 ble to kull unge konfirmert i Olavskirken «på svart». På foto sees konfirmantene med den kamuflerte kirken i bakgrunnen.

Foto: Riksantikvaren

Foto: Ukjent

17. MARIA ALTERET I KRYPTEN

Alterskapet er malt av Tormod Sjaamo og ble laget i forbindelse med restaureringen i 1920-tallet. Krypten blir i dag brukt til barnesakresti.

18. MADONNAFIGUREN

Foto: Cathrine Glette

Godt gjemt på toalettet i kjelleren finnes fortsatt en liten rest av de kalkmaleriene som det tidligere må ha vært mange av. Bildet er ikke datert. Bildet kalles vanligvis en madonnafigur, men ligner helst en mann med skjegg. Det ble tidligere funnet kalkmalerier i koret .

19. ÅPNING TIL LØNNGANGEN I TÅRNKJELEREN?

I følge lokal tradisjon skal det i tårnkjelleren ha vært åpning til en lønngang. Den underjordiske gangen som går over parkeringsplassen ble delvis arkeologisk undersøkt av Arkeologisk museum i

Stavanger i 1986. Det så ut til at gangen svinger i retning av kirketårnet, men en slik gang videre til tårnet er ikke påvist.

Under restaureringsarbeidene på 1920-tallet skriver sokneprest Eivind Hove til riksantikvaren at arbeidsfolket hans kom ned på en underjordisk gang da de skulle sette ned en stolpe. Arkitekt Eyvind Moestue, ansvarlig for restaureringen av kirken, purrer på dette brevet fordi han ikke vet hva han skal gjøre med den hemmelige gangen. Riksantikvaren svarer ikke.

20. ANSIKTET I STEIN – UNDER KIRKEGULVET.

Foto: Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger

Tregulvet i kirkens skip ble restaurert i år 2000. I krypkjelleren kom man da i over et steinansikt som var blitt registrert allerede i 1922. Ansiktet må tidligere ha vært en del av dekoren på kirken. Kanskje prydet det en gang kirkens middelalder tårn? Steinansiktet oppbevares i dag ved Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

21. KIRKEKLOKKENE

Olavskirken på Avaldsnes har tre kirkeklokker. Kirkeklokkene kom i tårnet 19.9.49.

- Den største klokken har inskripsjon på latin: GLORIA IN EXCELSIS DEO (ære være Gud i det høyeste.)
- Den andre har inskripsjon på gammelnorsk: "Ok fridr á jordu". (Og fred på jorden.)
- Den minst har inskripsjon på nynorsk: "Guds hugnad med menneske".

GLASSMALERIENE

Til 700-årsjubileet i 1950 ble nye glassmalerier satt inn i korets østgavl. Glassmaleriene ble laget av Bernhard Greve og framstiller Kristi dåp, korsfestelse og oppstandelse.

KIRKEN UTE

22. TÅRNET

Foto: Maleri av J.C. Dahl «Avaldsnes på Karmøy, 1813», foto Nasjonalgalleriet, Oslo

Tårnet i vest er svært stort, hele 10-12m utvendig. I den vestlige delen av Norge var det ikke vanlig å bygge kirker med tårn i middelalder. Olavskirken var den første vestnorske kirken utenfor byene som

fikk vesttårn. Ingen opplagte forbilder peker seg ut. Det er i dag vanskelig å forstå hva dette store anlegget skulle brukes til.

Tårnet begynte å forfalle tidlig, sannsynligvis allerede på 1500-tallet. De siste rester av middelaldertårnet ble revet i 1834. Arkitekten bak restaureringen valgte å vise tydelig at det nye tårnet var et nytt bygg. De kopierte ikke middelalderbygget. Men høyde og form er basert på det som fantes av informasjon om middelaldertårnet. J.C. Dahl har laget flere tegninger og malerier som viser kirkens forfalne tårn

23. TÅRNPORTALEN

Portalen ble tegnet av Eyvind Moestue som også tegnet tårnet og bygget under restaureringen på 1920-tallet. Restaureringsplanene tillot ikke noen form for stilkopiering. Arkitekten løste problemet med å bygge et stramt klassisistisk vindfang av tre med kobberbekledning. Dette står i klar kontrast mot tårnets tunge middelalderkarakter. Arkitekten valgte dermed å gi portalen en form den aldri hadde hatt. Portalen var ny og det skulle komme tydelig fram.

Kirkespiret ender i et kors over en kule som skal symbolisere jordkloden.

24. SØRPORTALEN I SKIPET

Foto: Cathrine Glette

Sørportalen i skipet er rikt utsmykket og spissbuet. På begge sider av de to søylene sees et mønster av utstående topper, såkalte "hundetenner". Portalen er svært lik den opphavelige korportalen på Utstein og kan være hugget av samme mester ca. 1250-60. Også Utstein var kongsgård på denne tiden. Av skipets tre middelalderportaler er skipets sørportal og korportalen de best bevarte.

25. SØRPORTALEN I KORET

Koret har en liten portal som er skjøvet så langt bort til sørøstre hjørne som mulig. Dette er en underlig plassering og avviker sterkt fra vanlige kor. Denne kalles også for den "snudde" portalen. Portaldøren kunne bare stenges fra yttersiden. Det kan bety at korportalen må ha ledet til en gang eller et rom sør for koret. I alle fall indikerer portalen at det har eksistert en bebyggelse sør for kirken med direkte tilknytning til koret.

26. NORDPORTALEN OG PILEGRIMENE PÅ AVALDSNES

Portalen i nordveggen av koret er nå gjenmurt. Lokalt kalles denne «sjøfarerdøra». Dette har nok vært pilegrimenes inngang. De skulle alltid komme inn i kirken med ryggen vendt mot nord, der de onde maktene holdt til. Olavskirken må ha vært et viktig stoppested for pilegrimer som dro sjøveien

til St.Olavs grav i Nidaros. Men kirken var også et pilegrimsmål i seg selv. Det var trolig Olavsrelikvier i kirken. I Håkon 5. Magnusson sitt testamente i 1319 ble det nevnt relikvier i Olavskirken.

I 1308 fikk kirken avlatsprivilegier. I et brev ble det sagt at de som oppsøkte et av de kongelige kapellene på festdagen (i Olavskirken var det olsok) kunne få et helt års avlat. Vi kan dermed regne med at det var folksomt på Avaldsnes på olsok. Det var vanlig at pilegrimene skulle gå tre ganger rundt kirken før de gikk inn. Også Olavskilden i Brekkedalen øst for Torvastad kirke var et mål for pilegrimene.

27. BOKSTAVENE PÅ KORGAVLEN

I korgavlen står bokstavene HB og XL og årstallet 1560. De har blitt tolket til å være initialene til futen Holger Bagge og hans kone Christine Lavransdotter. Dette kan tyde på at det i 1560 ble foretatt en reparasjon av koret, og kanskje har Bagge bidratt med midler til dette. På denne tiden var det bare koret som var i bruk. Skipet og tårnet hadde begynt å forfalle .

28. RUNEINNSKRIFT PÅ KIRKEN

Foto: Cathrine Glette

På nordsiden av korveggen står svake rester av en runeinnskrift. Det er ikke mulig å tyde hva som står der. Den er undersøkt av fagfolk og er kjent under navnet "Avaldsnes II".

29. VINDUER I ØSTVEGGEN I KORET

I koret bak alteret står tre høytsittende vinduer på rekke. Slike kalles gjerne "treenighetsvinduer". Vinduene er utformet som plategrindverk. Dette kan tyde på at koret i kirken ble bygget før 1270.

30. VINDUET I KORGAVLEN

Foto: Cathrine Glette

Et spesielt trekk ved Olavskirken er det høytsittende, klebersteinsinnfattende vinduet i korgavlen. Dette antyder at korloftet kan ha vært innredet til noe mer enn et vanlig loft, kanskje som andaktsrom eller kapell. Slike finnes i bare noen få andre kirker i Norge.

31. GLASSMALERIENE

Til 700-årsjubileet i 1950 ble nye glassmalerier satt inn i korets østgavl. Glassmaleriene ble laget av Bernhard Greve og framstiller Kristi dåp, korsfestelse og oppstandelse.

32. VINDUENE I SØRVEGGEN AV KORET

I sørveggen av koret finnes to såkalte masverks- eller grindverksvindu. Hvert vindu er delt i to spissbua åpninger delt av en midtpost i stein. Over står en firkløverbladformet "rose". En tilsvarende vindusutforming finnes i Håkonshallen i Bergen, også bygd av Håkon Håkonsson. Med den samme kongen som byggherre begge steder, må man regne med likheter mellom disse to byggene.

33. TAKET

En så framtrødende kirke som Olavskirken kan ha hatt tak av bly i middelalderen. Dette var et svært kostbart tak som i middelalder bare er kjent fra kirker og andre monumentalbygg som borger.

34. KLEBERSTEIN OG INNSKRIFTER

Foto Cathrine Glette

Hjørne og portal- og vindusinnfatninger er murt med klebersteins kvadere. Klebersteinen skal være hentet fra gården Sørhaug i Haugesund. Kanskje fra klebersteinsbruddet Tolgatjønn som i dag er fylt med vann. Klebersteinen er ganske myk, og mange har opp gjennom tidene risset inn innskrifter og symboler. Her ser man også et solur.

Typiske profiler er for eksempel rundstaver (vulster) med eller uten pålagte "bånd" (fillets), hulkiler som kan være mer eller mindre dype eller underskårne, såkalte "hundetenner", tagger, avfasede og rettvinklede hjørner som gjerne skiller et profilledd fra et annet. Profilene fra Olavskirken er karakteristiske for tiden 1260-1280.

Inspirasjonen til mye som skjer innen kirkebyggeriet på Vestlandet på 1200-tallet finner en i England. Dette gjelder også profiltypene på klebersteinen. Et byggemiljø som kan ha inspirert vestnorske kirkebyggere var Westminster Abbey i London. Håndverkere herfra kan ha deltatt i byggingen eller lært opp de som gjorde det.

OMRÅDET RUNDT

35. JOMFRU MARIAS SYNÅL

Bautasteinen Jomfru Marias synål står lent inntil kirkens nordvegg. Den er en av landets høyeste bautasteiner, ca. 7,2 meter høy. Spissen på steinen står bare noen få cm fra kirkeveggen. Et gammelt sagn forteller at dommedag kommer om steinen rører kirkeveggen. Dette sagnet kan gå helt tilbake til den gamle Mikaelkulten.

En runeinnskrift var synlig på steinen inntil 1600-tallet. Runene ble lest som MARIU MIKJALL NÆSTR. Det skulle bety at Mikael er den neste i rang etter Maria. Kanskje var det Mikael dyrking på Avaldsnes i eldre kristen tid? Erkeengelen Mikael var svært viktig i eldre kristendom. Det var han som ledet sjelene inn for dommen, veide dem og bestemte hvem som kom inn i himmelriket. Jomfru Marias Synål var del av et anlegg med minst tre bautasteiner (link til DEN TREDJE BAUTASTEIN NR 36) der Olavskirken nå står. Nordveggen på kirken er skeiv, det kan se ut til at de som bygget kirken tok hensyn til bautasteinen .

36. DEN TREDJE BAUTASTEINEN

Det finnes skriftlig informasjon fra eldre kilder om at det noen skritt lenger mot nord for Jomfru Marias synål sto en tredje bautastein. Den ble beskrevet som "kolossal". Den ble veltet en gang før 1841 og lå lenge knust og tildekket på kirkegården. Det er ikke kjent rester fra den eller helt nøyaktig hvor den sto.

Illustrasjon: Arkikon ved Ragnar Børsheim

Det sto altså opprinnelig et monumentalt anlegg med minst tre bautasteiner. Kirken ble bygget mellom disse, en stein i sør og to på nordsiden. Dette må ha vært et helt spesielt anlegg, sannsynligvis fra de senere deler av eldre jernalder.

37. BAUTASTEINEN I SØR

Foto: Cathrine Glette

Sør for kirken står det en rest av en bautastein som opprinnelig skal ha vært 15 alen (9,5m) høy. Den var dermed atskillig høyere en Jomfru Marias Synål. Steinen kjennes fra gamle skriftlige kilder som sagaer fra middelalder.

Det er ikke kjent nøyaktig hvor den opprinnelig sto, men det var i nærheten av der den står nå. Steinen ble sprengt under en brann 14. august 1698. Ifølge Tormod Torfæus (Link til fordypningsside TORMOD TORFÆUS) var det bevart et lite fotstykke samt et stykke til. I løpet av 1800-tallet forsvant den bevarte delen, men ble funnet igjen i 1950. Den ble reist på det stedet den nå står. Denne

steinen var del av et anlegg med minst tre bautasteiner (Link JOMFRU MARIS SYNÅL NR 35). I dag er det bare Jomfru Marias synål står bevart på opprinnelig sted.

38. DEN FJERDE BAUTASTEINEN?

Det har stått et anlegg med flere bautasteiner der Olavskirken nå står. Foreløpig kan kun 3 stykker dokumenteres med sikkerhet, men det er naturlig å tenke seg en parallell til "De fem dårlige jomfruer" på Norheim.

Foto: Ørjan Iversen

Da kirkegulvet ble restaurert i år 2000, så man at det også lå en del av en bautastein under pilegrimsdøren. (Lengde markert med murstein på bilde). Muligens er dette del av en fjerde bautastein som måtte tas ned da kirken skulle bygges.

Nylig ble det også funnet en stein i kirkegårdsmuren som kan se ut som toppen av en bautastein. Den er merket med årstallet 1711 og et kors, og kan ha blitt gjenbrukt som gravstein. Den står i dag på kirkegården. Den er trolig ikke undersøkt av fagfolk.

Foto: Marit S. Vea

39. LØNNGANGEN UNDER PARKERINGSPLASSEN

Den underjordiske gangen på Avaldsnes, "lønngangen", er dessverre i dag helt tildekket. Den ble observert i 1905 da den gamle hovedbygningen på prestegården ble revet. Folk mente da de så en skjult gang under den gamle prestegårdsbygningen som så ut til å gå mot koret i kirken. Andre igjen forteller om en gang under prestegården, som gikk både mot nord til koret og vestover over parkeringsplassen. En lønnegang som gikk øst-vest under parkeringsplassen sør for kirken ble sett to ganger i 1923.

Lønngangen ble så sett igjen i 1982 og Nord-Karmøy Historielag sørget for at fagfolk ble involvert. Arkeologisk museum i Stavanger undersøkte området i to mindre utgravninger i 1985 og 1986. En

underjordisk gang ble da avdekket i 36 meters lengde. 30,5 meter gikk i øst-vest retning under parkeringsplassen til den svingte i vest og gikk 5,5 meter i retning mot kirketårnet. I øst svingte gangen svakt mot nordøst og endte i en kabelgrøft. Det som ble sett var de overliggende hellene. Disse var ca. 90cm brede og gangen var ca. 110cm dyp. Den var delvis skåret gjennom fast fjell. Deler av gangen ble arkeologisk undersøkt av Universitetet i Oslo i 2012. Fotoet viser hellene som ligger over den underjordiske gangen.

Foto: Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger

Tegning: Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger

40. FLAGHAUGEN /FLAGGHAUGEN

Foto Bergen Museum

Bare omkretsen av den store gravhaugen er i dag bevart. Vi kan se den avbildet på tegninger og malerier eldre enn 1834. I 1834 åpnet sogneprest Brun Flaghaugen og en sensasjon var et faktum. Den ble raskt kjent som "Avaldsnesfunnet" – Skandinavias rikeste mannsgrav fra yngre romertid.

Den sentrale, første graven var en mannsgrav fra ca. 250-300 e.Kr. Mannen lå i et stort kammer, og var gravlagt med et eksepsjonelt rikt utstyr, mye av det kom fra Romerriket og dets provinser. Det var et romersk drikkeservise i bronse, sølvbeslag til et drikkehorn, en fingerring i gull, et romersk sverd, spillebrikker av glass og den største sensasjonen, en halsring av gull med en vekt på 590g. Og mye annet. Det romerske utstyret viser at den gravlagte må ha vært involvert i kampene mellom romere og germanere på Kontinentet på 200-tallet. Relativt kort tid etter ble gravhaugen brukt igjen til to mindre begravelser. Det er også mulig at gravhaugen ble brukt igjen i vikingtid.

41. ÅTTEKANTET STEINBYGNING OK

En annen steinbygning sto tidligere like sør for kirken. Ennå omkring 1840 var de siste restene synlige. Men bygningen var sannsynligvis praktisk talt borte allerede på 1600-tallet. En kilde fra 1840 forteller at den lå 16 "skritt" sør for kirkens skip. Det ble på dette tidspunkt gravd rundt grunnvollene og

konkludert med at bygget var åttekantet, omtrent 34 "alen" i omkrets (tilsvarende ca. 6,8m i diameter).

Ifølge lokal tradisjon lå bygget like innenfor dagens hovedport i kirkegårdsmuren. Noen mener at bygningen ble brukt som kapittelhus eller skrudhus. Det er mulig at bygget ble utført etter engelsk forbilde. Åttekantede kapittelhus var vanlige i England fra midten av 1200-tallet.

Det spekuleres i om huset ble bygget i forbindelse med at Olavskirken ble kollegiatkirke i 1308. Da oppsto det nye behov for et hus som kanniker eller prester kunne bruke eller til oppbevaring av kirkens kostbarheter, skrudhus. Slike skrudhus i stein fantes ved alle de andre kollegiatkirkene. Den åttekantede formen kan bevisst være valgt for å markere bygningens funksjon. Tegningen viser den åttekantede bygningen slik den kan ha sett ut. Noen av steinene i fundamentet til låven kan komme fra den åttekantede bygningen.

Tegning: Tegning etter arkivar Lars Svendsen.

Foto: Cathrine Glette.

42. KIRKEGÅRDEN OK

Kirkegården i dag er større enn den eldste kjente kirkegården. På eldre tegninger og malerier fra tidlig på 1800-tallet sees en mindre kirkegård. Et spesielt trekk ved kirkegården er at den var rund. Runde kirkegårder sees enkelte ganger i forbindelse med middelalderkirker, men er ikke vanlige. Fagfolkene har vært opptatt av dette fenomenet, men lite er kjent om de runde kirkegårdene. Også den gamle kirkegården på Ferkingstad på vestsiden av Karmøy er rund.

43. DØREN TIL TÅRNET

Foto: Olav Espevoll, Universitetet i Bergen

Hoveddøra fra 1920 årene ble kledd med kobber. Fram til år 2000 kunne man i kobberplatene se merker etter kulehull fra beskytning under krigen. Da ble kobberplatene skiftet ut fordi treverket innenfor var begynt å råtne.

En av de gamle tredørene fra Olavskirken er også bevart. Den oppbevares i dag ved Universitetet i Bergen. Årstallet 1610 er risset på døren, men den kan være fra middelalderen. Mengder av bumerker og initialer er risset inn. Det er ikke kjent hvor i kirken døra sto opprinnelig, men den skal ha blitt kuttet ned for å passe til trekirken som ble reist inne i steinkirken.

44. OBELISKEN

Foto. Cathrine Glette

Obeliskene er gravsteinene etter en fransk gruveingeniør, Auguste Alfred Marie Bouilly (1819-1886). Merkelig er plasseringen langt fra de andre gravene. Bouilly var en av de utenlandske fagfolkene som arbeidet ved Vigsnes Kobberverk. Bouilly selv skal ha ønsket å gravlegges her fordi han ønsket en grav som var sprengt ned i fjellet. Lokale folk sier at presten ikke ønsket å gravlegge en katolikk innenfor steingarden i vigslet jord.

45. MIDDELALDERRUIN UNDER BAKKEN

(Foto av middelalderruinen. Foto Cathrine Glette)

Under utgravingene i 2012 fant Kongsgårdsprosjektet ved Universitetet i Oslo en steinbygning fra 1200-tallet eller tidlig på 1300-tallet like sør for portalen. Østveggen i dette bygget ligger på linje med østveggen i kirken. Bygningen er en del av et større anlegg. Den har hatt en overetasje i stein og er tolket som en verdslig hallbygning. Hallen er ennå ikke utgravd, men murene ser ut til å fortsette inn i jordmassene på nordsiden. Trolig har det vært en forbindelse mellom denne hallbygningen og kirken.

46. KJELLERHAUGEN.

Foto: Ørjan Iversen

Sør for kirken, like ved dagens forpakterbolig ligger en annen stor gravhaug. Den er kjent som Kjellerhaugen eller Kuhaugen. Ifølge lokal tradisjon ble en bonde rik da han gravde i haugen på 1800-tallet. Ytterkanten av gravhaugen ble undersøkt av Universitetet i Oslo i 2012. Den ble da datert til bronsealder.

INFORMASJON

All historisk informasjon er hentet fra:

Frode Fyllingsnes, 2000. Karmøys historie bind II Middelalderen. Dreyer Bok, Stavanger.

Per Hernæs, 1997. Karmøys historie bind I, Dreyer Bok, Stavanger.

Alf Tore Hommedal, 1989. Olavskyrkja etter reformasjonen. Forfall og gjenoppbygging. I: Norges eldste kongesete (red. Geir Sør-Reime). Dreyer Bok, Stavanger

Hans-Emil Liden, 1999. Olavskirken på Avaldsnes, I: Kongskyrkje ved Nordvegen (red. Svein Ivar Langhelle og Birger Lindanger). Lokalhistorisk stiftelse.

Lars Skadberg. Olavskyrkja og kongsgarden på Avaldsnes. Nils Sunds Forlag, 1950

Avaldsnes: www.avaldsnes.info

Aadne Utvik, 2002. Tusen år ved Karmsundet. Akademisk Fagforlag, Haugesund.

Nord-Karmøy historielags nettside, www.n-kh.no.

Olavskirken: <http://www.karmoyped.no/olavskirken/>.

Lokal tradisjon ble gjort tilgjengelig takket være: Cathrine Glette, Aadne Utvik, Anita A. Langaker og Stig Roar Olsen.